

Villu Kõve
Riigikohus

Teie 05.01.2021 nr 5-20-11/2

Meie .02.2021 nr 2-8/21-1/2

**Arvamus Tartu Maakohtu poolt
põhiseaduse vastaseks tunnistatud
normi põhiseaduspärasuse kohta**

Õiguskomisjon tutvus Tartu Maakohtu 11.12.2020.a. tehtud määrusega oma k.a. 25. jaanuari istungil.

Asjaolud ja menetluskäik

1. Tartu Maakohtu 27. veebruari 2020. a otsusega tunnistati Andres Uibu süüdi karistusseadustiku (edaspidi KarS) § 424 lg 2 järgi ning teda karistati vangistusega 1 aasta ja 1 kuu. KarS § 74 lg 2 alusel määrati koheselt kandmisele 1 kuu ja 28 päeva vangistust, mille algust arvati KarS § 68 lg 1 alusel alates tema vahistamisest 15. jaanuaril 2020.

Ülejäänud 2 karistus 11 kuud vangistust jäeti KarS § 74 lg-te 1 ja 3 alusel täitmisele pööramata, kui A. Uibu ei pane 2 aasta ja 2 kuu pikkuse katseaja kestel toime uut kuritegu, järgib KarS § 75 lg 1 p-des 1–6 sätestatud kontrollnõudeid ning täidab KarS § 75 lg 2 p-des 2 ja 8 sätestatud kohustusi ja talle tema nõusolekul KarS § 75 lg 4 alusel pandud kohustust registreerida ennast 15 tööpäeva jooksul koheselt kandmisele kuuluva karistuse kandmiselt vabanemisest riiklikku alkoholitarnitamise häire programmi „Kainem ja tervem Eesti“ ning läbida esmase hindamise teenus meditsiinasutuse määratud ajal ja teha 15 tööpäeva jooksul koheselt kandmisele kuuluva karistuse kandmiselt vabanemisest ning edaspidi kuni käitumiskontrolli lõpuni kriminaalhooldusametniku kehtestatud korra alusel, kuid mitte tihedamalt kui kord kuus ja mitte harvem kui üks kord kolme kuu jooksul, alkoholi liigtarvitamise tuvastamiseks laboratoorseid vereanalüüse (CDT ehk süsivesikdefitsiitne transferriin). Katseaja algust tuli arvata kohtuotsuse kuulutamisest, s.o 27. veebruarist 2020.

2. Tartu Vangla kriminaalhooldusosakonna Võru esindus esitas 29. septembril 2020 Tartu Maakohtu Võru kohtumajale erakorralise ettekande, kuna A. Uibu tarvitas alkoholi 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10. ja 11. septembril 2020 ning rikkus kohustust tagada, et kordusproovide näitajad oleksid võrreldes eelmise prooviga väiksemad ja kuue kuu möödumisel esmase analüüsi tegemisest oleksid analüüsid normi piires ehk CDT näit oleks väiksem kui 1,3%.

A. Uibu on 29. septembri 2020 seisuga käinud verd andmas neljal korral: 2. aprillil 2020 oli CDT näit 0,8%, 3. juunil 2020 oli CDT näit 0,9%, 4. augustil 2020 oli CDT näit 0,9% ja 18. septembril 2020 oli CDT näit 3,2%. Need tulemused näitavad, et A. Uibu on rikkunud kohustust püsida veremarkeri näiduga normi piires. Kriminaalhooldusametnik heidab A. Uibule ette alkoholi tarvitamist ka 4., 5., 6., 7., 8. ja 9. septembril 2020. Nende rikkumiste osas pole indikaatorvahendi kasutamise protokoll. Samas on A. Uibu oma seletuskirjas kriminaalhooldajale tunnistanud, et ta tarvitas alkoholi perioodil 4.–10. september 2020. Kriminaalhooldusametnik leiab, et A. Uibu kirjalikku seletust alkoholi tarvitamise keelu rikkumiste osas ei saa käsitleda enesesüüstamisena. Tartu Ringkonnakohus on 3. juuli 2020. a

määruses kriminaalasjas nr 1-18-4135 leidnud, et kassatsioonikohtu praktikas on alkoholi tarvitamise keelu rikkumise kindlaks tegemist peetud lubatavaks ka isiku enda seletustega alkoholi tarvitamise osas. Samas määruses on ringkonnakohus leidnud, et kriminaalhooldusosaluselt seletuste võtmine pole tõendi kogumine, sest kriminaalhooldusametnik oleks kohut rikkumisest teavitanud ka juhul, kui kriminaalhooldusallane oleks hakanud kohtuotsuse täitmisest kõrvale hoiduma ning ametnikul poleks olnud võimalik rikkumiste osas seletusi võtta. Alkoholi tarvitamist perioodil 4.–11. september 2020 tõendab ka 18. septembri 2020 laboratoorse vereanalüüsi vastus, millest nähtub, et biomarkeri näit on võrreldes varasemaga oluliselt kõrgem (lubatud 1,3% asemel 3,2%).

3. Kriminaalhooldusametnik tegi kohtule ettepaneku pöörata karistuse ärakandmata osa täitmisele, sest A. Uibu jätkas alkoholi tarvitamist ka pärast alkoholismivastasele ravile pöördumist ja sotsiaalprogrammis osalemist. Kuna pole vähimatki alust eeldada, et A. Uibu muudab oma käitumist ja hoidub edaspidi alkoholi tarvitamisest, ei aita katseaja pikendamine kaasa katseaja läbimisele. Kuna ta ei soovi jätkata osalemist alkoholiravil, pole põhjendatud ühegi täiendava kohustuse määramine. A. Uibu alkoholiprobleem on sedavõrd tõsine, et ravikohustuse määramine ei toeta teda alkoholist loobumisel.

Etteheited kriminaalmenetluse seadustikule

Tartu Maakohtu määruses on esitatud etteheited kriminaalmenetluse seadustikule (edaspidi: KrMS) osas, milles see ei reguleeri erakorralise ettekande läbivaatamise menetluses süüdimõistetud õigusi ja käitumiskontrolli nõuete rikkumise kohta tõendite kogumise korda. Tartu Maakohtu määruse punktid 28 – 34:

„28. Kuna kriminaalhoolduse täitmisel tekkivate küsimuste lahendamise menetluses ei ole kohalduv võistleva kohtumenetluse põhimõtte ning kohtul ei ole ka õiguslikku alust lähtuda uurimispõhimõttest, tuleb järeldada, et selles osas on kriminaalhoolduse täitmisel tekkivate küsimuste menetluse regulatsioon puudulik. Oludes, kus tuleb otsustada, kas süüdimõistetud poolt kriminaalhooldusametnikule antud ennast süüstav seletus on tõendina kasutatav ning kas kohtul on õigus ja/või kohustus asuda koguma rikkumise toime panemise kohta tõendeid, ei võimalda KrMS regulatsioon asja lahendamist.

29. Erakorralise ettekande lahendamiseks peetav kohtuistung on menetlustoiming(ute kogum). KrMS § 8 p-de 1 ja 2 kohaselt on kohus kohustatud menetlustoimingut rakendades selgitama menetlusosalisele menetlustoimingu eesmärgi ning tema õigusi ja kohustusi. Seadusandja ei ole süüdimõistetud õigusi KrMS-i lisanud. Tartu Vangla hinnangul ei ole need õigused tuletatavad ka läbi kahtlustatava ja süüdistatava õiguste. Olemasolev regulatsioon võimaldab kohtute erinevaid käsitusi nii süüdimõistetud õiguste kui ka läbiviidava menetluse osas. Selline olukord ei ole põhiseaduspärane.

30. Põhiseaduslikkuse kohtulikule järelevalvele allub muu hulgas õigustloova akti andmata jätmise ehk õiguskorras esinev lünk. Lünk tähendab olukorda, kus esinevad piisavalt piiritletud asjaolud, mida on võimalik õigusaktiga reguleerida. Põhiseadusevastaseks saab lünk osutada eeskätt siis, kui seadus või põhiseadus näeb ette kohustuse küsimus reguleerida, kui regulatsioonita ei ole võimalik põhiõigusi ja -vabadusi kasutada või kui regulatsiooni puudumine on tekitanud õigusselgusetu olukorra. Asja lahendava kohtukoosseisu hinnangul on süüdimõistetud õiguste seaduses välja toomata jätmise ja karistuse täitmisele pööramise menetluses tõendite kogumise korra reguleerimata jätmise näol tegemist seadusandliku tegematajätmisega.

31. PS § 13 ls 2 kohaselt kaitseb seadus igäühte riigivõimu omavoli eest. Sellest sättest tuleneb subjektiivse õigusselguse põhimõte (PS Kommenteeritud väljaanne § 13 komm 1). Õigusselguse põhimõte tähendab kõige üldisemalt, et põhiõigust riivav seadus peab olema piisavalt määratletud. Õigusnormid peavad olema piisavalt selged ja arusaadavad, et üksikisikul oleks võimalik avaliku võimu organi käitumist teatava tõenäosusega ette näha ja oma käitumist reguleerida (samas komm 17). 14. aprilli 2003. a otsuses asjas nr 3-4-1-4-03 p-s 16 on Riigikohus märkinud, et riigil on PS § 14 järgi kohustus luua põhiõiguste kaitseks kohased menetlused ja ka kohtumenetlus peab olema õiglane, mis tähendab muu hulgas, et riik peab kehtestama menetluse, mis tagaks isiku õiguste tõhusa kaitse.

32. kohtupraktikas väljendatud arusaama kohaselt on kohus erakorralise ettekande raamidega seotud (RKKK 11. juuni 2013. a määrus asjas nr 3-1-1-61-13, p 9.2). Seega ei ole võimalik asja lahendamine 4., 5., 6., 7., 8. ja 9. septembri 2020 osas ette heidetavate rikkumiste tõendatusele hinnangut andmata. Isegi kui jaatada selles olukorras võimalust jätta need rikkumised tähelepanuta ja reageerida üksnes tuvastatud rikkumistele, ei pea kohus seda asja lahendades võimalikuks. KarS § 74 lg 4 kohaselt on kohtul võimalik rikkumistele reageerida erinevate meetmetega ning kohase meetme valik sõltub muu hulgas tuvastatud rikkumiste arvust. Seega sõltub kohtumenetluse tulem ja süüdimõistetu vabaduspõhiõiguse piiramine otseselt sellest, milline on kohtu roll rikkumiste tõendamismenetluses ja kas kohus saab rikkumiste tõendamiseks kasutada A. Uibu kriminaalhooldajale antud seletust. Kuna need küsimused on kriminaalhoolduse täitmisel tekkivate küsimuste lahendamise menetluses aga selgelt reguleerimata, tegemist on seaduslüngaga ning seda lünka ei ole võimalik ületada ka analoogia korras, ei ole kohtul võimalik kriminaalhooldusametniku erakorralist ettekannet läbi vaadata.

33. Eeltoodust tulenevalt asub kohus seisukohale, et KrMS-ga reguleeritud menetluskord ei võimalda asja lahendamist ja kohus jätab erakorralise ettekande läbi vaatamata.

34. Kohus tunnistab põhiseadusega vastuolus olevaks kriminaalmenetluse seadustiku osas milles see ei reguleeri erakorralise ettekande läbivaatamise menetluses süüdimõistetu õigusi ja käitumiskontrolli nõuete rikkumise kohta tõendite kogumise korda.“

Õiguskomisjoni seisukoht

Kokkuvõttes leiab Tartu Maakohus, et kuna alkoholi tarvitamine süüdimõistetu poolt 4 – 9. septembri ei ole tõendatud ega tuvastatud muul viisil kui süüdimõistetu enda ütlustega, ei saa kohus erakorralist ettekannet läbi vaadata ega otsustada karistuse täitmisele pööramise küsimust. Kohtu hinnangul sõltub otsuse tegemise võimalikkus just eelnimetatud kuuel päeval

asetleidnud rikkumise tõendatuse küsimusest. Nende rikkumiste osas puudub aga indikaatorvahendi kasutamise protokoll (alkoholi tarvitamise kontrollimise protokoll). Tartu Maakohtu hinnangul ei saa teha otsust üksnes süüdimõistetu enda, teda ennast süüstavate ütluste põhjal. Samuti ei piisa Tartu Maakohtu arvates otsustamiseks vaid 10. ja 11. septembril asetleidnud alkoholi tarvitamise ja käitumiskontrolli nõuete rikkumise faktist.

Süüdimõistetu on 29. septembri 2020 seisuga käinud verd andmas neljal korral: 2. aprillil 2020 oli CDT näit 0,8%, 3. juunil 2020 oli CDT näit 0,9%, 4. augustil 2020 oli CDT näit 0,9% ja 18. septembril 2020 oli CDT näit 3,2%. Need tulemused näitavad, et süüdimõistetu oli rikkunud kohustust püsida veremarkeri näiduga normi piires.

Tartu Maakohus leiab, et KrMS-s reguleeritud menetluskord ei võimalda asja lahendamist ja kohus jätab erakorralise ettekande läbi vaatamata ning tunnistab põhiseadusega vastuolus

olevaks KrMS-i osas, milles see ei reguleeri erakorralise ettekande läbivaatamise menetluses süüdimõistetute õigusi ja käitumiskontrolli nõuete rikkumise kohta tõendite kogumise korda.

Õiguskomisjoni seisukoht on, et KrMS on kooskõlas põhiseadusega. Uue iseseisva menetluse lisamiseks KrMS 18. peatükki „Kohtulahendi jõustamine ja täitmisele pööramine“ puuduvad sisulised põhjused (sh süüdimõistetute õiguste kaitseks). Samuti oleks uue menetluskorra lisamine menetlusökonomilisest vaatenurgast küsitav. Täiendavate menetluslike instrumentide lisamine komplitseeriks ning pikendaks menetlust, seades ohtu kohtusüsteemi tõhusa toimise, andmata samas uut, sisulist väärtust isikute põhiõiguste kaitsmisel. Käitumiskontrolli nõuete täitmata jätmise iseenesest ei ole uue kuriteo toimepanemine, milles tõendite kogumise ja hindamise menetlus peaks olema sarnane võistleva üldmenetluse regulatsiooniga KrMS-s.

Tartu Maakohus on viidanud RK üldkogu 3. juuli 2010 otsusele asjas nr 3-1-1-18-12. Sama lahendi punkt 47. sedastab: „Kohtusüsteemi tõhusus on kaalukas väärtus. Tulenevalt PS §-st 14 on õiguste ja vabaduste kaitsmine seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus. Kui kohtusüsteem ei toimi tõhusalt, ei saa kohus täita talle põhiseadusega pandud kohustusi ja subjektiivsed õigused võivad jääda kaitseta.“

Käitumiskontrolli nõuete täitmise kontrollimine ja nende täitmata jätmise tuvastamise näol on enamikel juhtudest tegemist lihtsate rikkumiste tuvastamisega (osales/ ei osalenud programmis vms). Kohtu laia otsustusruumi kaudu on süüdimõistetute õigused tagatud.

Enesesüüstamise keeld ei laiene juba mõistetud karistuse täitmisele pööramise menetlusele. Isik on juba süüdi mõistetud, talle mõistetud karistus on jäetud osaliselt kohaldamata, kuid seda üksnes tingimusel, et isik täidab teatud aja jooksul talle pandud kontrollnõudeid. Juba mõistetud karistuse täitmisele pööramisel ei tee kohus asjas uut sisulist süüdimõistvat otsust. Süüdimõistetute on teadlik tema suhtes juba varem tehtud süüdimõistvast karistusotsusest ning sellega seoses temale pandud käitumiskontrolli nõuetest ning nende täitmata jätmise tagajärgedest.

Tartu Maakohtu viidatud lahendi RKKK 11. juuni 2013. a määrus asjas nr 3-1-1-61-13 punkt 9.2 sedastab: „Kolleegium ei näe põhjust muuta oma varasemat praktikat, mille kohaselt juhul, kui kriminaalhooldaja taotleb erakorralises ettekandes karistuse täitmisele pööramist mõne KarS § 75 lg-s 1 toodud kontrollnõude rikkumise tõttu, tuleb kohtul hinnata, kas nõuet rikuti tahtlikult või ettevaatamatusest ning millega isik oma rikkumist põhjendab. Kohus peab hindama, kas see põhjus on mõjuv või mitte.“

Eelnimetatud lahendis toodud väited toetavad aastate pikkust praktikat ega sea kahtluse alla karistuse täitmisele pööramise regulatsiooni KrMS-s.

Õiguskomisjon on seisukohal, et kehtiv KrMS-s on põhiseadusega kooskõlas.

Lugupidamisega

(allkirjastatud digitaalselt)

Jaanus Karilaid

Esimees

Raini Laide

631 6450 raini.laide@riigikogu.ee